

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 31, 2021, 4

UDK 009

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 31, 2021, 4

KOPER 2021

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

UDK 009

Letnik 31, leto 2021, številka 4

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolo (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Urednika/Redattori/Editors:

Prevajalci/Traduttori/Translators:

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Tisk/Stampa/Print:

Založnika/Editori/Published by:

Darko Darovec

Salvator Žitko

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Gorazd Bajc

Petric Berlot (it.)

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Založništvo PADRE d.o.o.

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente©

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18

e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <https://zdjp.si>

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 11. 2021.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosti dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <http://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Rok Zupančič, Nikandros Ioannidis, Faris Kočan:** The European Union's (In)Ability to Address Troubled Past(s): Voices From Eight European Countries 547
La (in)capacità dell'Unione europea di affrontare passati tormentati: voci da otto paesi europei
(Ne)zmožnost Evropske unije pri spopadanju s konfliktno preteklostjo: Spoznanja iz osmih evropskih držav

- Marjan Horvat:** Raziskovanje vgrajene deliberacije v sistemskih okoljih. Teoretični okvir in implikacije v empiričnem raziskovanju 561
Ricerca della deliberazione integrata negli ambiti sistematici. L'impianto teorico e le implicazioni nella ricerca empirica
Embedded Deliberation in Complex Environments. Theoretical Framework and Implications in Empirical Research

- Miran Lavrič:** Religioznost mladih v Sloveniji: Trendi strukturne in ideoološke polarizacije 577
La religiosità tra i giovani in Slovenia: tendenze riguardo la polarizzazione strutturale e ideologica
Religiosity Among Youth in Slovenia: Trends of Structural and Ideological Polarization

- Aleš Maver, Dejan Juhart & Janez Osojnik:** Ecce quomodo moritur Iugoslavus: Smrt, pogreb in miselna zapuščina škofa Antona Mahniča 589
Ecce quomodo moritur Iugoslavus: la morte, il funerale e l'eredità del pensiero del vescovo Anton Mahnič
Ecce Quomodo Moritur Iugoslavus: Death, Funeral and Legacy of the Bishop Anton Mahnič (Il mio Carso)

- Ana Šela:** Contributions to the Knowledge of The Slovenian Intellectual "Opposition" in the 1980s Under the Screening of the State Security Service 601
Contributo alla conoscenza dell' «opposizione» intellettuale slovena negli anni ottanta sotto il controllo del servizio di Sicurezza di stato
Prispevek k poznavanju slovenske intelektualne "opozicije" v osemdesetih letih pod drobnogledom Službe državne varnosti

- Damjana Gantar, Matej Nikšič & Nika Goršič:** Vloga značilne arhitekturne tipologije pri ohranjanju prostorske identitete: Primer Občine Idrija 617
Il ruolo della tipologia architettonica nel conservare l'identità territoriale: l'esempio del Comune di Idrija
The Role of Characteristic Architectural Typology in Preserving Spatial Identity: The Case of the Municipality of Idrija

- Gordana Rovčanin Premović & Zlatko Karač:** Arhitektura i kontekst u konceptu turističkog naselja „Slovenska plaža“ u Budvi 633
Architettura e contesto nel concetto del resort turistico „Slovenska plaža“ a Budva
Architecture and Context in the Concept of the "Slovenska plaža" Tourist Village in Budva

- Alex Mavrič, Andreja Ramšak & Štefan Bojnec:** Socioeconomic and Environmental Importance of the Fish Market and Fisheries in Slovenia 659
Importanza socioeconomica e ambientale del mercato del pesce e della pesca in Slovenia
Socio-ekonomski in okoljevarstveni pomen trga rib in ribištva v Sloveniji

- Mojca Tancer Verboten:** Izobraževanje visokošolskih učiteljev s posebnim poudarkom na sobotnem letu 673
La formazione degli insegnanti di istruzione superiore con particolare riferimento all'anno sabbatico
Education of Higher Education Teachers With Special Emphasis on Sabbatical

- Joca Zurc:** Ustvarjanje vrhunskih dosežkov v otroštvu: Igra etike med maksimumom in pravo mero 683
Ottenerci risultati eccellenti nell'infanzia: žun gioco di etica tra il massimo e l'equilibrio
Creating Achievements of Excellence in Childhood: A Play of Ethics Between Maximum and Balance

OCENE / RECENSIONI / REVIEWS

- Jurij Perovšek in Mojca Šorn (ur.):** Narod – politika – država. Idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. stoletja do začetka 21. stoletja (Andrej Rahten) 701
Zdenka Semlič Rajh (ur.):
 »Slovenci, za zmiraj gre!«. 100. obletnica koroškega plebiscita (Borut Klabjan) 702
Zaira Vidau and Norina Bogatec (Eds.): A Community at the Heart of Europe: Slovenes in Italy and the Challenges of the Third Millennium (Federico Tenca Montini) 703
 Kazalo k slikam na ovtiku 706
Indice delle foto di copertina 706
Index to images on the cover 706

received: 2021-06-21

DOI 10.19233/ASHS.2021.38

ECCE QUOMODO MORITUR IUGOSLAVUS: SMRT, POGREB IN MISELNA ZAPUŠČINA ŠKOFA ANTONA MAHNIČA

Aleš MAVER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ales.maver@um.si

Dejan JUHART

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: dejan.juhart@gmail.com

Janez OSOJNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: janez.osojnik1@um.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava smrt, pogreb in odmeve na smrt krškega škofa Antona Mahniča decembra 1920. Večina posmrtnih zapisov je Mahniča obravnavala kot mučenca za južnoslovansko stvar. Ob scenografiji njegovega pogreba, ki je bila izrazito v duhu južnoslovenskega povezovanja, se samo po sebi zastavlja vprašanje, kako pojasniti škofov »južnoslovenski« obrat v zadnjih letih njegovega življenja. Teza pričujočega besedila je, da je nanj sicer res vplivala izkušnja škofovanja na Krku, italijanskega pritiska in težkih razmer ob koncu prve svetovne vojne, da pa se korenine tega obrata skrivajo globlje v Mahničevi politični teologiji. Izhodišče njegove misli je namreč izrazita kritika jožefinskega modela razmerja med državo in Cerkvijo v Avstriji. Slednja je lajšala tudi njegovo slovo od avstrijskega državnega okvirja. Tudi sicer Mahničevi pogledi v tednih pred smrto kažejo, da temeljnih postavk svojega pogleda na svet, družbo in Cerkev ni spremenil.

Ključne besede: Anton Mahnič, Kraljevina SHS, Krk, legitimizem, jožefinizem, katoliško gibanje v Sloveniji in na Hrvaškem

ECCE QUOMODO MORITUR IUGOSLAVUS: LA MORTE, IL FUNERALE E L'EREDITÀ DEL PENSIERO DEL VESCOVO ANTON MAHNIČ

SINTESI

L'articolo prende in considerazione la morte, il funerale e gli echi del decesso del vescovo di Veglia Anton Mahnič, nel dicembre 1920. La maggior parte degli scritti postumi aveva descritto il vescovo come un martire per la causa jugoslava. Di fronte alla scenografia del suo funerale, che era decisamente nello spirito dell'integrazione jugoslava, possiamo porci delle domande per spiegare questa sua svolta »jugoslava« negli ultimi anni della sua esistenza. La tesi del presente saggio è che egli fu effettivamente influenzato dall'esperienza del vescovado a Veglia, dove fu testimone della pressione italiana e delle difficili condizioni alla fine della Prima guerra mondiale, ma che in fondo le radici della svolta dovremmo cercarle in maniera più approfondita nella sua teologia politica. Il punto di partenza del suo pensiero era infatti una forte critica al modello del giuseppinismo riguardo i rapporti tra Stato e Chiesa in Austria. Quest'ultimo ha inoltre facilitato il suo distacco dallo Stato austriaco. Infine, anche il punto di vista di Mahnič nelle settimane che precedette la sua morte ci mostra di come non avesse cambiato i propri principi fondamentali riguardo la sua visione del mondo, della società e della Chiesa.

Parole chiave: Anton Mahnič, Regno di SHS, Veglia, legittimismo, giuseppinismo, movimento cattolico in Slovenia e Croazia

UVOD

V pričujočem prispevku bomo orisali okoliščine smrti in pogreba škofa na Krku Antona Mahniča, ki je pomembno zaznamoval slovensko in hrvaško družbo od zadnjih desetletij 19. stoletja do svoje smrti leta 1920.¹ Pri tem bomo izhajali iz opažanja, da je scenerija slovesa od njega v marsičem močno odstopala ne le od prejšnjega odnosa zlasti slovenske javnosti do Mahniča, marveč tudi od še danes uveljavljenih predstav. Na podlagi že izoblikovanih ugotovitev o veliki razliki med »slovenskim« in »hrvaškim« obdobjem v škofovem delovanju bomo skušali predvsem orisati genezo njegovega odnosa do nove južnoslovanske državne tvorbe od zadnjih let prve svetovne vojne naprej. Naša osnovna podmena bo, da je imela Mahničeva distanca do hasburškega državnega okvirja svoje globlje korenine že v njegovi ostri kritiki avstrijskega modela državnega cerkvenstva in da je slednja kot izvor njegove teološke in politične misli pogosto podcenjena.

POKOP ZGLEDNEGA JUGOSLOVANA

Škof na Krku dr. Anton Mahnič je bil verjetno med bolj zanimimi Slovenci, ki so umrli leta 1920. Njegova smrt 14. decembra tega leta (o okoliščinah prim. Grgec, 1921a) je v veliki meri potekala v znamenu zadnjih treh let njegovega življenja, ki so iz njega naredile nekakšnega mučenca za jugoslovensko stvar, kar je vsaj na Slovenskem predstavljal prestavitev težišča v ocenjevanju njegovega lika in dela. Morda bi kdo, ki bi slovensko dogajanje nehal spremljati tam okrog leta 1900 in bi se v decembrskih dneh leta 1920 znova znašel pod Alpami, celo mislil, da ne gre za istega Mahniča. Kajti če so ga nekoč razglašali za »latinizatorja, germanizatorja in italijanofila,« kot je v nekrologu za njim poročal njegov poznejši naslednik na Krku Josip Srebrnič (Srebrnič, 1920, 3), so zdaj odmevali vse drugačni toni. Vsaj del Slovencev in Hrvatov je v umrlem škofu videl enega poglavitnih pripravljalcev in zagovornikov novonastale države.

O tem je pričala tudi scenografija njegovega pogreba 18. decembra 1920. V zagrebški stolnici, v Slovencu razglašeni za »najveličastnejšo katedralo Jugoslavije«, so se od njega poslovili zastopnik regenta Aleksandra, dva predstavnika vlade, načelnik generalštaba, hrvaške vojaške in civilne oblasti in seveda množica katoliških društev. Žal je zamuda vlaka udeležbo pri pogrebni slovesnosti preprečila poslancem Slovenske ljudske stranke iz vrst Jugoslovanskega kluba, medtem ko je strankarski

in klubov šef Anton Korošec že vnaprej napovedal svojo odsotnost in za pokojnega Kraševca opravil slovesno zadušnico v beograjski katoliški cerkvi (Pogreb škofa dr. Mahniča, 1). Glede na Mahničeve »latinsko preteklost« iz osemdesetih in devetdesetih let 19. stoletja je bilo morda nekaj ironije v tem, da je po pogrebni maši truplo po grkokatoliškem obredu blagoslovil križevski vladika Dionizije Njaradi (Pogreb škofa dr. Mahniča, 1). A fiktivni Slovenec iz časa okrog leta 1900 je nemara še ujel, da se je Mahnič, ki ga na Krk niso poslali samo, ker je bil na Slovenskem moteč, pač pa nemara tudi zato, da bi kot znani zagovornik rimskega v vseh ozirih dokončno rešil težavo glagoljaškega bogoslužja v kvarnerski diecezi, na Jadranu spremenil v gorečega zagovornika in celo preroditelja te iste glagolice v cerkvi (Smolik, 1990; Matulić & Juretić, 1921, zlasti 252–255). V Slovencu so piko na i postavili z oznako, da je odšel »najidealnejši apostol krščanske misli med Hrvati in Slovenci, glasnik slovensko-hrvatskega edinstva, goreči prijatelj kulturnega zbljanja s pravoslavnimi brati ter neustrašni narodni boritelj v imenu krščanske pravičnosti« (Pogreb škofa dr. Mahniča, 1).

Nekoliko je jugoslovansko koreografijo Mahničevega odhoda zmotil samo žalni govor sarajevskega škofa koadjutorja Ivana Evangelista Šarića, ki je govoril o Mahniču kot velikem duhovniku, ki je utrjeval Cerkev, (slovenski in hrvaški) narod in tudi svojo dušo. Vendar niti enkrat ni omenil ne Srbov ne Jugoslavije ali Kraljevine SHS. Mahniča je slavil zgolj kot borca za pravice slovenskega in hrvaškega naroda:

Mahnič kao svečenik dao je katoličkoj Sloveniji mnogo, ali katoličkoj Hrvatkoj dao je kao biskup sve, dao joj i dušu svoju i tijelo svoje. On je kao biskup pokazivao najočitije, da katolicizam i narodnost nijesu u suprotnosti, več da se najbolje slažu i popunjaju. On je postao kopča, kojom je organski vezan kulturni razvitak Slovenaca i Hrvata; postao je simbol slovensko-hrvatskoga narodnog jedinstva. (Šarić, 1921, 266)

Omenjeno ni veliko presenečenje, saj je bil Šarić sопotnik in naslednik Josipa Stadlerja, ki je bil južnoslovanski državi verjetno naklonjen najmanj od vseh slovenskih in hrvaških škofov (prim. recimo Jegličev dnevnik, vpis z dne 24. 5. 1918). Njegovo protisrbsko stališče ga je pozneje vodilo v pretirano navdušenje nad Paveličeve marionetno tvorbo med drugo svetovno vojno, je pa res, da

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, št. P6-0128, in raziskovalnega projekta *Kultura spominjanja gradnikov slovenske države*, št. J6-9354, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

navdušenja nad monarhijo Karadordevičev pri njem ni moglo večati dejstvo, da ga oblast vse do leta 1922 ni hotela potrditi za nadškofa, tako da je ostal koadjutor še štiri leta po Stadlerjevi smrti (prim. Valjan, 2010, 270).

Da so bile razmere ob koncu leta 1920 družačne kot dvajset let prej, so pričali tudi odzivi na Mahničev odhod v slovenskem tisku. Pri tem je značilna nekakšna dvojnost med sicer nekoliko vzvišeno prizanesljivostjo škofovih nekdanjih ne-popustljivih nasprotnikov v liberalnem taboru in nakazuječe se previdnostjo njegovih dovčerajnjih katoliških sopotnikov, ki je vsaj po našem mnenju nato postala stalnica v ocenjevanju Mahniča znotraj katoliške skupnosti na Slovenskem (prim. recimo Pirc, 1990).

Liberalni *Slovenski narod* je bil v svojem nekrologu po eni strani pod vtisom zadnjih, »mučeniških« škofovih let v službi južnoslovanske državne ideje, po drugi strani pa je v le nekaj tednov oddaljenih volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1920 videl odločilni poraz škofovega političnega in verjetno tudi kulturnega gibanja. Zato so lahko v *Narodu* dali nekaj prostora velikodušnosti, ko so škofa celo pohvalili:

Danes, ko je dr. Mahnič mrtev, lahko rečemo, da je bil njegov nastop potreben in koristen. V načelih ni kompromisov, in dr. Mahničev aut-aut je storil konec slovenskemu polovičarstvu, nenačelnemu slepomišenju in elastičnemu kolebanju navzgor in navzdol, na desno in levo. (Vladika dr. Anton Mahnič, 1920, 2)

Vendar se je velikodušnost iztekla, ko je pisec nekrologa opozoril, da »ni bil talent, brezobzirno dosleden ter železne volje, delavec, kakršnih pozna premalo naša kulturna zgodovina« (Vladika dr. Anton Mahnič, 1920, 2). V Mahničevi smrti je sočasno gledal konec nekega obdobja, kajti »umrl je v hipu, ko so volitve dokazale, da je konec cerkvene prepotence« (Vladika dr. Anton Mahnič, 1920, 2).

Če se poudarek na pozitivnem učinku Mahničevega odločnega nastopa ob koncu osemdesetih let 19. stoletju niti ni bistveno razlikoval od Šarićevega zagotavljanja, da »dr. Mahnič razdijeli sav život u Sloveniji i Hrvatskoj na dva tabora – Hristov i Belakov« (Šarić, 1921, 264), ni bilo mogoče spregledati že omenjene tipe kritike Mahničevih somišljenikov. Njegov poznejši škofovski naslednik Josip Srebrnič je tako ob vseh pohvalah na pokojnikov račun neocvetličeno priznaval:

Oblika, v katero je Mahnič odeval svoje razprave, svoje kritike ter polemiko sploh, je bila ostra. Ni štedil s krepkimi odbijajočimi izrazi in stavki. [...] Nenadno je prišel, kakor nevi-

ta, in brezobzirno, kakor nevihta, je posegel v motno in vsak polet dušeče ozračje, dokler ga ni razčistil popolnoma. (Srebrnič, 1921, 217–221)

Kljud temu, da bi bilo navedeno čiščenje moč razumeti kot nekaj pozitivnega, podobno kot v *Slovenskem narodu*, je bil Srebrničev sklep naravnost uničujoci: »To je bil dr. Anton Mahnič v naši sredi. Veličasten zgled nam je dal delavnosti, svetega življenja, ljubezni do resnice. Lastnosti nevihte same pa nihče ne posnema« (Srebrnič, 1921, 224). Očitno je slovensko katoliško gibanje v razmerah nove južnoslovanske tvorbe ob koncu leta 1920 Mahniča slavilo le kot predstavnika neke minule dobe in ne kot kažipot za prihodnost, razen seveda, kar zadeva njegovo navdušenje nad južnoslovanskimi povezavami iz zadnjih let.

DOLGO ROJEVANJE OBRATA

Na prvi pogled je bil za zgoraj opisani razvoj do Mahničevega lika in dela v trenutku njegove smrti najzaslužnejši dramski lok, ki je zaznamoval zadnja tri leta Mahničevega življenja. Kot zasnova je imel njegovo odločno podporo Majniški deklaraciji in njenemu videnju povezovanju južnih Slovanov v podonavski monarhiji v objavah v zagrebških *Novinah* in vsaj deloma tudi v slovenskem tisku (prim. zlasti Grgec, 1921b). Pri tem se je škof uprl kritikam dejstva, da naj bi tako povezovanje zajemalo tudi pravoslavne Srbe. Zaplet predstavlja njegova podpora težnjam južnih Slovanov z dopisom pariški mirovni konferenci ob koncu leta 1918 (Grgec, 1921b, 260), nekakšen vrh pa njegova internacija v Italiji, ki se je izcimila iz obljudjenega prevoza v hrvaški Senj. Italijanski meseci so mu odločilno načeli zdravje, tako da se je le za sorazmerno kratek čas vrnil v Zagreb in Varaždinske Toplice. Zadnjih šest mesecev življenja je tako prebil na severu Hrvaške (prim. Grgec, 1921a). Kot gost zagrebškega nadškofa Antuna Bauerja je že omenjenega 14. decembra tudi umrl.

Toda podrobnejši pogled pokaže še zgodnejši začetek in počasno evolucijo pogledov krškega škofa. Tudi sicer vsaj v slovenskem zgodovinopisu pogosto beremo o skoraj nepremostljivi razliki med »slovenskim« in »hrvaškim« Mahničem (prim. zlasti Benedik, 1990; Banac, 2013, 49ff) Dejansko ga izkušnja na nekdanjem največjem jugoslovanskem otoku ni usmerila le v naklonjen odnos do glagolice, pač pa je velikega filozofa in neomajnega zagovornika načel nagnila tudi k ukvarjanju s praktičnimi vprašanji (prim. Matulić & Juretić, 1921, 252ff). Znani frančiškanski glasbenik pater Hugolin Sattner se je s slovenskega vidika ob enem od obiskov na Krku kar nekoliko začudil, kako majhno vlogo v

Mahničevem delovanju igra politika. Ampak krški nadpastir mu je stvarno odvrnil:

Ma, kaj čete s politiko? Ljudstvo, ki v gospodarskem oziru ni samostojno, tudi za politično delovanje ni zrelo. Sicer so pa tu povsem drugačne razmere, nego pri vas. Mi moramo tukaj ljudi učiti živinoreje, perutninarstva, vinogradništva, umnega kletarstva, organizirati izvoz pridekov itd. (Sattner, 1921, 246)

Naslednja pomembna točka so bile Mahničeve izkušnje s političnimi razmerami v škofiji. Italijansko govoreča manjšina, ki je obvladovala mesto Krk in še nekatera urbana središča, je bila zelo agresivna v nasprotovanju glagoljaškemu bogoslužju in v vztrajanju pri prevladi italijanskega jezika v šolah (prim. Matulić & Juretić, 1921, 254–256). Prav uspešen boj za verski pouk v hrvaščini v prvem desetletju 20. stoletja je škofa verjetno dodatno razgrel, čeprav je pravice slovenščine branil že globoko v časih Rimskega katolika v osemdesetih in devetdesetih letih 19. stoletja (prim. Pirc, 1990, 109ff).

Prelomnico je, kot že omenjeno, pomenila tudi Majniška deklaracija, ki jo je Mahnič odločno podprt, kar je vsaj na prvi pogled v nasprotju z legitimizmom, ki se mu ga je rado očitalo (o okoliščinah samih prim. Rahten, 2016; Perovšek, 2018). A pojdimo po vrsti. Krški škof je po eni strani branil bistveno potezo Majniške deklaracije, ki je že utečenemu prizadevanju za slovensko-hrvaško povezovanje dodala načrt o zvezi s habsburškimi Srbi, zaradi česar je celo med nekaterimi Slovenci zbudila začudenje, predvsem zaradi njihove pravoslavne vere. Toda Mahnič je zavrnil očitke avstrijskega katoliškega tiska v zvezi s tem:

Srbi živijo z nami in med nami. Srbstvo je dejstvo. [...] Srbska inteligence je decimirana in na vse strani razkropljena; politične aspiracije so za dolgo časa neizpeljive! — Že dolgo časa se ni nudila prijateljem slovanske sloge ugodnejša prilika, da se končno napravi pot medsebojnemu zblizanja bratov, ki so bolj vsled neuklonljivih usodnih slučajev, kakor pa vsled svoje krvide eni drugim tako tuji in medsebojno sprti. Bratje Hrvati! Bratje katoliki! Ne poslušajmo glasu politične strasti. Res, Srbi niso katoličani, ali oni so vendar kristjani; ali k nam jih more pripeljati edino ljubezen, dočim jih bo mržnja in preziranje katoličanstvu in hrvatstvu še bolj odtujilo in jih ogorčilo. (Mahnič, 1918, 1)

Narobe pa bi bilo, če bi Mahničev »južnoslovenski obrat« razumeli le kot njegov odgovor na izjemne razmere v zadnjih letih prve svetovne

vojne in takoj po njej, ki jih je doživel tudi na lastni koži (o tem prim. zlasti Bajc, 2018; Bajc & Matjašič Friš, 2019; Podbersič, 2017; Podbersič, 2018; Klabjan, 2018; Batič, 2018; Downs, 2018; Svoljšak, 2018; Torkar, 2019). Vsekakor se nam zdi potrebno opozoriti na globlji izvor njegove skepse do habsburškega državnega okvirja.

Ker je očitek okorelega legitimizma ob Mahniču trdovraten, utegnejo marsikoga prenenetiti tovrstne zamisli izdajatelja Rimskega katolika:

Nič ni tako slabega, česar bi previdnost božja ne znala izkoristiti za dobre smotre. Tako je tudi glede revolucije. Revolucija je strla verige državnega absolutizma, v katerih je tudi Cerkev bridko stokala kakor v babilonski sužnosti. Cerkvena zgodovina ne pozna za Kristusovo nevesto žalostnejših časov nego je bila doba državnega absolutizma v 18. in prvi polovici 19. stoletja. Šele po l. 1848. je začela Cerkev prosteje dihati, njeni prijatelji so smeli odslej vsaj javno dvigati glas, vsaj javno izpodbujiati, ogrevati duhove za njeno svobodo. (Mahnič, 1912, 154)

Iz navedenega in podobnih zapisov lahko sklepamo, da je treba Mahničovo politično teologijo brati na ozadju njegovega silnega odpora zoper jožefinizem, ki je še v njegovih časih močno odmeval v Cerkvi v Avstriji, in vse druge oblike državnega cerkvenstva. Iz tega temeljnega izhodišča izvirajo potem njegovo poudarjanje navezave na Rim, odločno odklanjanje vmešavanja (katere koli) državne oblasti v notranje cerkvene zadeve in slednjič zahteva po samostojni kulturni in politični organiziranosti katoličanov na Slovenskem. Legitimizem igra v tem oziru precej postransko vlogo.

Sicer zanj ideal ostaja (avstrijska) država, ki bi v celoti stala na podlagi krščanskih načel. Toda v bistvu se podobno kot skoraj tisočletje in pol prej Avguštin ob izteku teodozijanskega obdobja zaveda, da je kaj takega iluzija. Zato mu gre predvsem za poudarjanje nujnosti neodvisnosti Cerkve od državnih struktur, da se ne bi ponovno prebudila v jožefinskih sponah. V ta namen je pripravljen tudi na vožnjo vlaka v obe smeri, kajti:

Nič ne more bolj zadržavati pravega napredka, nič se bolj ne protivi ustanovi božji nego, ako hoče država gospodovati v Cerkvi, kakor ni od druge strani nič bolj pogubno za družbo in Cerkev samo kakor to, ako se služabniki oltarja silijo v upravo posvetnih zadev. (Mahnič, 1912, 145)

V zadnji vrstici v bistvu odmeva skoraj sočasno navodilo ljubljanskega knezoškofa Jakoba Missie,

naj imajo kvalificirani laiki kot kandidati na volitvah vselej prednost pred duhovniki (prim. Dolinar, 1988, 130).

Seveda ima Kraševec pred očmi predvsem položaj iz svojih mladih let, ko je bila najizraziteje za državnim krmilom avstrijska varianta liberalizma, in piše v času, ko so avstrijski liberalci (v okviru zaradi celjskega gimnazijskega vprašanja propadle »velike koalicije«) ponovno del vlade (prim. recimo Rumpler, 1997, 508–510; prim. še Bruckmüller, 2007; Maver, 2020). Pri tem Mahnič dobro prepozna današnjim opazovalcem velikokrat zastrto oligarhično naravo svobodomiselnih gibanj na Avstrijskem in po Evropi. Zanj že od Jožefa II. naprej obstaja enačaj med liberalizmom in vsiljevanjem rešitev od zgoraj, med liberalizmom in brezdušnim, za lokalne razmere in posebnosti slepim centralizmom, kajti:

Francoska revolucija si je zapisala na zastavo: Liberté. A ravno ona je na Francoskem zatrla avtonomistično pravo. [...] Liberalizem uničuje povsod deželno avtonomijo, prikračuje zgodovinske, postavno priborjene pravice. Z železno verigo centralizma je oklenil Avstrijico, Španijo, Italijo in Nemčijo. Liberalec pa centralist je identično. (Mahnič, 1912, 50)

Kaj tak centralizem pomeni za Cerkev, če se pusti vpreči v voz države (v katerega je v Avstriji in v slovenskih deželah dejansko bila vprežena), je izdajatelj Rimskega katolika ponazoril plastično, celo drastično: »*Kajti v liberalni državi se lehko zgodi, da vodi bogočastne zadeve minister-žid, minister-atelist, minister-mason – in po predlogu takega ministra naj se imenujejo potem katoliški škofje!*« (Mahnič, 1912, 146). Sklep je torej na dlani:

Država, ki ne spoznava nobene vere, liberalna država, ki se je izneverila Kristusovemu evangeliju, ki je zavrgla konkordat in raztrgala vezi, ki so jo družile s Cerkvio, taka država je sama ob sebi izgubila vsako pravico, se kakorkoli vmešavati v cerkvene zadeve. (Mahnič, 1912, 146)

Zavnitev avstrijskega modela državnega cerkvenstva, v katerem je bila Katoliška cerkev sicer še vedno privilegirana, a sočasno omejena, navdihuje nadalje Mahničeve zavračanje kakršnega kolikoncepta nacionalne cerkve. Na podlagi avstrijskih izkušenj je namreč dobro opazil, da je tako ureditev za krščanstvo in še posebej za katoliško krščanstvo povsem neustrezna, saj ga slejkoprej privede v bolj ali manj popolno odvisnost od posvetnih oblasti. Razvoj v 20. stoletju, ko so poskusi nacionalnih cerkva tonili drug za drugim, mu je dal v celoti

prav. Verjetno je uvidel tudi, da privlači nacionalno cerkvenstvo v prvi vrsti tiste, ki si s krščanstvom pravzaprav ne znajo veliko pomagati, in je v njem prepoznaval gojišče svojega poglavitnega strašila, katoliškega liberalizma. Zato je odločno zapisal:

Rado se govori o narodnih šegah in običajih, poudarjajo se nacionalna prava in privilegi nasproti rimske Stolici (n. pr. galikanizem). [...] V to se posebno zahteva služba božja v narodnem jeziku; jezikovna vez, ki spaja katoličane raznih narodov – namreč latinščinu, naj bi se umeknila narodnim jezikom. Pa da se ne misli ostati le pri jeziku in obredu, to očitno dokazuje zgodovina našega veka. Ne! Ponaroditi se hoče ne le naša Cerkev in obred, ampak tudi vera in z njo nravstvenost. (Mahnič, 1912, 173–174)

V isti okvir sodi domnevno pomembno Mahničeve sodelovanje pri sestavljanju pastirskega pisma škofov goriške cerkvene pokrajine ob tako imenovani »aferi Krutorogov« novembra 1887, kjer je bila posebej poudarjena prepoved sodelovanja duhovnikov pri agitaciji zoper veljavno bogoslužje in liturgični jezik (prim. Dolinar, 1988, 126). Končno je izkušnja »državne cerkve v okovih« verjetno močno vplivala na Mahničeve dajanje prednosti verski pred narodnostno pripadnostjo. Čeprav je mogoče v nekem smislu pritrdirti Jožku Pircu, da je bilo vprašanje samo zastavljeni narobe (a Janez Janžekovič, ki ga Pirc navaja kot misleca, ki je stvari pravilno postavil, je vsaj z nekaterimi svojimi stališči in zapisi iz obdobja po drugi svetovni vojni prejkonje slab zgled ravnotežja med obema vrednotama) (Pirc, 1990, 121), vsaj izkušnja Katoliške cerkve v Avstriji v 19. stoletju in potem številnih krajevnih cerkva v 20. stoletju nedvomno kaže, da za Cerkev ni koristno, če se verska pripadnost podredi narodni ali državni.

Deloma izvira iz tega Mahničevega spoznanja tudi njegovo pozivanje k izstopu slovenskih katoličanov iz sprege s svobodomiselnim usmerjenimi Slovenci v okviru slogaštva. Zanimivo je, da je na omenjeni točki našel somišljenika v Ivanu Čankarju, ki je ravno v podaljševanju »slogaštva« ob koncu 19. stoletja videl enega glavnih virov zastoja v kulturnem življenju slovenske družbe, kakor ga je odčitaval in velikokrat ostro kritiziral. Tako je Vrhničan v spominskem govoru o Antonu Aškeretu leta 1913 goriškemu profesorju bogoslovja izrekel nepričakovano priznanje:

Vladalo je takrat, posebno v razletju 1890 do 1894 – tisto ubogo in klavrno slogaštvo, ki bi v svoji komodni idealnosti najrajši vpilo „živio“ naprej in nazaj in na vse strani. O ka-

kih temeljnih političnih in kulturnih nazorih se ni dalo govoriti. Limonada je bila popolna in zgodila se je navsezadnje ta gorostasnost, da so se nameravali pobratiti na Kranjskem verni katoličani in brezverni katoličani. V to limonado pa je pljunil Anton Mahnič. Vsako svetovno naziranje – in to je pač tudi katolicizem – mora biti enotno in celotno in ne sme trpeti nobenih koncesij, nobenih ozirov, nobenega omahovanja. (Cankar, 1976, 225–226)

Seveda je tudi Cankar v nadaljevanju ostro obsodobil Mahničev ikonoklazem na področju leposlovja, s katerim si je Krašivec nakopal največ zamer (prim. o tem Kerže, 2019).

V izogib podreditvi katolištva narodu ali državi priporoča Mahnič na prvem mestu strnitev vseh katoličanov okoli rimskega sedeža in papeža, ki sedi na njem. Zato lahko govorimo o »rimski poti« v slovenskem katoliškem okolju, vajenem naslanjanja hierarhije na otipljivejšo državno oblast. Goriški profesor govorji v trendu svojega časa, ko so mnogi iskali poti iz pretesnega državnega objema v podobni smeri. Dovolj bo, če tukaj navedemo najudarnejše Mahničeve misli na tej točki:

Vogelni kamen enotni organizaciji vseh katoličanov je rimski papež sam, nositelj verske oblasti, počelo verske edinosti. Božja previdnost je hotela, da se je ravno v naših časih proslavilo rimsko papeštvo z dogmatično določbo njega nezmotljivosti. S tem nas Bog opominja, da se brez pomiselkov, brez pridržka, da se s polnim, s celim srcem oklenemo od Boga postavljenih skale verske in katoliške edinosti. Zavest, da smo rimski katoličani, da je rimski Cerkev naša mati, da je papež naš oče, ta zavest se obujaj in krepi v nas; z njo bo rasla zavest katoliške edinosti in celokupnosti. [...] Bodi papež Italijan ali Francoz, Roman ali Slovan, in če bi bil Kitajec! Ne meso in kri, ampak Oče nebeški ga dela nezmotljivega. Rimski papež je temeljni kamen katoliškega poslopja, ki vse vzdržuje, vse spaja, ki smo po njem vsi eno. (Mahnič, 1912, 280–281)

Na eni strani je centralizmu avstrijskega (in evropskega) liberalizma torej zoperstavljen rimski »duhovni centralizem«, o katerem se je prav v času »vatikanskega jetništva« papežev lahko najbolj dotlej zdelo, da bo res visoko privzdignjen nad vsak parcialen državni ali narodni interes. Na drugi strani, »na mikroravnini«, polaga Mahnič svoje upe v družbeno in politično gibanje slovenskih katoličanov. Zanj zglede išče v srednjem veku, ko so se

po njegovem mnenju »vse svoboščine povsod razširjale, ko je demokracija povsod svoje zmagovalje obhajala; in ni bilo slučajno, da so se zvali oni časi veki ljudstva« (Mahnič, 1912, 132). In v soočenju oligarhičnega liberalizma svojih dni s tem idealom mu izpod peresa zletijo tudi pojmi, ki dišijo naravnost revolucionarno:

Naš demokratizem ali, ako hočete, republikanizem [sic!], ni oni navadni politični, ampak demokratizem v višjem pomenu. V tem pomenu vzet se zлага z vsako monarhistično državno obliko in, ako hočete, celo z absolutistično! Mi zahtevamo le, naj se država in nje politika postavi na naravno združena, krščanska tla, na tla onih evangeljskih načel, po katerih je in mora država in nje politika služiti ljudstvu ter pospeševati koristi velike množice, ne pa žrtvovati občne blaginje interesom desetičnih židov in liberalnih kapitalistov. (Mahnič, 1912, 134)

Razvoj v devetdesetih letih 19. stoletja, ko je bil vpliv Mahničeve »rimске poti« na Slovenskem v zenitu, je pokazal, da je tovrstni demokratizem na Kranjskem in širše padel na plodna tla in da je bilo veliko tudi nezadovoljstvo s stranpotmi oligarhičnega avstrijskega liberalizma. Seveda ne gre prezreti niti, da je simpatije gotovo žel zelo izraženi »antisemitizem brez Judov«, ki je zaradi grozot pet desetletij pozneje danes posebej problematični sestavni del takratne katoliške politične misli (prim. zlasti Pelikan, 1997).

LAŽJI PREHOD

Na podlagi izhodiščne skepse do pravilnosti avstrijskega modela reševanja vprašanja razmerja med Cerkvio in državo, ki je bila bistveno izrazitejša kot pri drugih slovenskih cerkvenih nadpastirjih v času preloma leta 1918, Mahničovo sorazmerno lahko slovo od Avstrije ni presenečenje (prim. o okoliščinah Repe, 2019; Griesser Pečar, 2020; Friš, 2018; Perovšek, 2019 in 2020; Rahten, 2020; za cerkveno področje zlasti Maver, 2020; Mithans, 2017 in 2020). Pri njem, ko se odloči, ne srečamo več pomislek o nujnosti ohranjanja lojalnosti cesarju in njegovi hiši, ki so še dolgo mučili ljubljanskega škofa Antona Bonaventura Jegliča ali njegovega lavantinskega kolega Mihaela Napotnika (seveda pa tudi metropolita Frančiška Borgio Sedeja; prim. o tem Maver, 2020; Podbersič, 2018). Navsezadnje se je teoretično že zdavnaj poigraval z misljijo, da je za katoličana sprejemljiva celo republika, da le zagotavlja Cerkvi svobodo. In dejansko je bilo kar nekaj slovenskih katoličanov ob prelому zagretih za to obliko vladavine (prim. Rahten, 2009).

Izkušnja zapostavljanega hrvaštva na Krku, pristranskost avstrijskih oblasti Italijanom v prid in končno vzpostavitev italijanske zasedbene oblasti ob koncu prve svetovne vojne so postorile ostalo. Zato je Mahnič v dopisu pariški mirovni konferenci ob koncu leta 1918 izrekel gorečo obsodbo avstro-ogrsko države, kakršne od domnevnega legitimista res ne bi pričakovali:

Taj rat se vodio za potlačene narode i proti imperijalističkoj politici. Bog je blagoslovio oružje boraca slobode. [...] Kao pastir svoga mukotrpnoga naroda, koji je osigurao teškim mukom svoj opstanak u vrijeme tiranije njemačko-austrijske centralizacije, ja dižem svoj prosvjedni glas. [...] Ako se želi osigurati svjetski mir, odnošaji naroda moraju biti uredeni na bazi pravde. Ako je primjenjivanje ovoga pravila igdje potrebito, a to je svakako u ovim stranama, gdje živi trinaest vijekova naš troimeni narod Srba, Hrvata i Slovenaca. Svaka pogrješka u rješavanju Jugoslavije mogla bi nositi sa sobom teške posljedice za cijelu Evropu. Jugoslaveni konačno zasluzuju iza dugog robovanja pod igom njemačkim, madžarskim i turškim, da jednoč počnu živjeti životom dostoјnjim naroda, koji je kroz vjekove lio svoju krv za krščansku kulturu i za slobodu Evrope. Jugoslaveni odbacuju s prezirom novoga tlačitelja, koji se nametnuo silom, i tvrdo se nadaju, da nas slavodobitni saveznici, koji su krenuli u rat za slobodu potištenih naroda, ne će zaboraviti. (po Grgec, 1921b, 258ff)

Pozornemu bralcu seveda ne bo ušlo, da je sorazmerno skromno zagovarjanje vključitve Srbov v južnoslovansko povezovanje iz prve polovice leta 1918 pol leta pozneže že zamenjalo govorjenje o enem »troimenskem narodu«. Že 6. novembra 1918 je krški škof novonastali južnoslovanski državi v zagrebskih *Narodnih novinah* dokončno pripisal previdnostni značaj, pri čemer je posegel celo po besedah iz poročnega obreda:

Osvanuo nam veliki dan, a na nebu nam se ukaza znak s natpisom SHS. Narode moj, u ovom češ znaku pobijediti! Hrvati, Srbi, Slovenci! Božja je volja, da ostanete navijeke nerazdruživo ujednjeni. Promisao odredila vas je za visoke ciljeve. Samo u jedinstvu je vaš spas, vaša budučnost. Gdje je izdajnička ruka, koja se usuduje rušiti ovo jedinstvo? Što je Bog združio, čovjek neka ne rastavlja! (po Grgec, 1921b, 259)

Na omenjeni točki se je teolog z zahoda slovenskega etničnega ozemlja skoraj povsem ujel s podobno previdnostno uglašeno mislijo poznejšega

prelata Franca Kovačiča, izvirajočega iz vzhodnoštajerskega prostora (o njem prim. Kačičnik, 2007; Matjašič Friš, 2009), kjer je bil občutek ogroženosti zaradi nemškega pritiska občuten podobno močno, kot ga je pod italijansko peto občutil Mahnič. Kovačič je bil enako kot Mahnič izrazito kritičen do preminule Habsburške monarhije, ki ji je očital, da se je svojemu zgodovinskenemu poslanstvu izneverila bolj kot katera koli druga država v zgodovini (prim. Kovačič, 1920, 153). O južnoslovanski združitvi pa je dve leti po prelomu pisal:

Pri nas je narodnostno načelo doseglo svoj vrhunec v ujedinjenju in samostalni državi. V smeri enotne državnosti se mora tudi naprej gojiti in razvijati narodna zavest, vsako partikularistično stremljenje mora stopiti v ozadje. Vse eno je, je li kdo Hrvat, Srbin ali Slovenec ali po rodu celo Nemec ali Madžar, da ima le zavest jugoslovanske državnosti. V velikem svetovnem metežu je v državnem ujedinjenju spas tudi naše partikularne individualnosti. (Kovačič, 1920, 156)

SE JE MAHNIČ »SPREOBRNIL«?

Kot je bilo razvidno, obrata v južnoslovansko smer pri Mahniču ni nujno treba razlagati kot odpovedi nekaterim temeljnim postulatom škofove misli, kakor je morda menil kak sodobni opazovalec. Novih spoznanj, nastalih na podlagi opazovanja razmer v krški škofiji, seveda ne smemo podcenjevati. Toda odpoved avstrijskemu okvirju je bila za Mahniča, kot že omenjeno, celo lažja kot za druge škofe iz njegove okolice, saj ni verjel v temelje avstrijske cerkvene politike (prim. o različnih modelih Mithans, 2017, 17–24; Maver & Friš, 2018; Kolar, 2019).

Kljub temu si bomo v zadnjem delu prispevka zastavili vprašanje, ali je Mahnič v jeseni življenja vendarle spremenil svoje poglede na življenje, družbo in Cerkev. Pri tem se bomo ustavili ob nekaterih pričevanjih iz zadnjih tednov njegovega življenja, ob njegovem pozdravu slovenskemu dijaštvu in ob obširnem pogovoru, ki ga je imel s katoliškim filozofom Alešem Ušeničnikom proti koncu septembra leta 1920.

Ko gre za slovita načela, na katera je poznejši škof prisegal v času, ko je po Cankarjevo pljunil v »slovensko limonado«, se lahko vsaj na prvi pogled zdi, da je umirajoči Mahnič pripravil pot oceni svojega naslednika Srebrniča, češ da kaže uživati sadove nevihte, na nevihto samo pa pozabiti. Na severu Hrvaške se je dve leti po rojstvu nove države Kraševcu zdelo takole: »Časi niso več taki, kakor tedaj, ko sem jaz začel. Tedaj je bila odločna polemika potrebna, da se je najprej na-

pravila jasnost v načelih. Sedaj bodi polemika bolj v ozadju, dasi se ji nikakor ne smemo odpovedati« (Ušeničnik, 1921, 286). Že prej je spregovoril tudi o tem, da se krščanstva ne sme omejiti zgolj na dogme in teorijo. Toda glede pomena načel kot takih je vendarle pribil:

Načel ljudje malo poznajo ali pa ne marajo slišati o njih. Breznačelnost je Avstrijo ugnobila. Nekoč sem bil pri visokem, drugače dobrem uradniku v ministrstvu na Dunaju in sem mu rekel: „Ekscelanca, Vi morate svoje delovanje načelno urediti.“ Veste, kaj mi je odgovoril: „Presvetli, kaj pa je načelo?“ Kakor Pilat pred Kristusom! „Mi moramo delati,“ mi je dotični uradnik odvrnil, „kakor razmere zahtevajo“. (Ušeničnik, 1920, 283)

Ravno tako je bil precej skeptičen do možnosti bližanja katoličanov s pravoslavjem, pri čemer je predvsem opozarjal, da katoličani v tovrstnih prizadevanjih ne smejo odstopati od temeljnih načel svoje vere, ki da edina »vsebuje vso resnico« (Ušeničnik, 1920, 284), saj naj bi popuščanje odbijalo celo pravoslavce same.

Mahnič je bil praktično vse življenje znan tudi kot nasprotnik žensk in ženskega vpliva. Na Krku je njegov tajnik Ante Pilepić med drugim zabeležili naslednji pripetljaj:

Ženske ne trpi ni u kuči ni kod stola. Za tu Mahničevu ženskofobiju nije znala kči nekog namjesnika, kod koga je Mahnič prigodom neke svečanosti bio pozvan na gala-objed. Kad je Hofmeister najavio: „Es ist serviert“, ponudi ruku namjesnikovo ženi neki nadbiskup, a Mahnič bi imao iči ispod ruke s namjesnikovom kčeri. Ona mu ponudi ruku, no Mahnič ide ravno, a namjesnikova kči sva zasramljena bježi i ne pokaže se za cijelo vrijeme objeda. (Pilepić, 1921, 232)

Povojne razmere so škofa prisilile k delnemu popuščanju in spremembji stališč. A zdi se, da je katoliškim dijakinjam v katoliški dijaški organizaciji dopuščal prostor pod soncem s stisnjениmi zobmi, kajti menil je:

Razmere moderne dobe so prisilile [podčrtali A. M., D. J. in J. O.], da se jugoslovansko dijaško gibanje širi tudi na dijakinje. Jaz popolnoma odobravam ta vaš korak ter želim, da tudi katoliške dijakinje z ozirom na svojo naravo in naloge, ki jo je sama Previdnost odredila ženi v človeški družbi, sodelujejo v katoliškem dijaškem gibanju in se tako pripravljajo za svoje poznejše delo pri rekristjanizaciji

naše družbe. Previdnost in narava odrejujejo ženi kot glavno nalogu skrb in vzgojo dece. (Mahnič, 1920, 289)

Že iz časov Rimskega katolika znana Mahničeva nasprotovanje domnevnu vsenavzočemu judovskemu vplivu in strahu pred njim sta se ob seznavitvijo z razmerami na severu Hrvaške, predvsem v Zagrebu, očitno še stopnjevala. Kajti »judovsko vprašanje« je bilo zanj (v skoraj obvezni navezavi s prostozidarstvom) eno najbolj perečih v novi državi:

V Jugoslaviji je postal židovsko vprašanje, kakor se meni zdi, nekaj strašnega. Ubogi Hrvati v tem oziru! Srečni Slovenci; vi ste tukaj še deviški. Pri Hrvatih nima židovstvo samo industrije in kapitala v svojih rokah, ono zastruplja moralno tudi ljudstvo samo. Tako hoče nad ljudstvom zavladati. Zdi se, da odločuje loža pri nas. (Ušeničnik, 1920, 285)

Čeprav je Mahnič tudi dve leti po memorandumu, ki ga je naslovil na pariško mirovno konferenco, še vedno stavil upе v južnoslovansko državno tvorbo, kljub temu, da se niso uresničile njegove napovedi o politični »krotkosti« Srbov, ki jih je izrekel v prvi polovici leta 1918, pa s Francem Kovačičem ni delil prepričanja, da bi se morale pokrajinske, narodne ali jezikovne »partikularnosti«, kot je to imenoval Štajerec, umakniti skupni južnoslovanski istovetnosti. Pred smrtjo je namreč bolj ali manj jasno v duhu svojih protijožefinskih izhodišč izpovedal prepričanje o nujnosti pokrajinske avtonomije:

Država je radi ljudstva. Jaz sem za avtonomijo. Razmere so dandanes v Jugoslaviji take, da jo nujno zahtevajo. Liberalci ali demokrati pri nas so za centralizem, ker se to bolj krije z njih kulturnoobojnimi tendencami. Toda objektivno-resnični blagor naše države zahteva, da se da pokrajinam avtonomija. Ljudstvo, zadovoljno v pokrajinah, bo državo toliko bolj ljubilo. Centralizem nasprotuje svobodi. (Ušeničnik, 1920, 282)

SKLEP

Misel, da centralizem nasprotuje svobodi, ostarelega škofa in novopečenega junaka južnoslovanskega združevanja, ki je bil kot tak deležen izrazito »jugoslovansko« obarvanega pogreba, skoraj ne bi mogla bolj povezovati z mladim nasprotnikom liberalnega centralizma, v katerem je videl poglavito dediščino reform Jožefa II. Zato je odgovor na vprašanje, ali je Mahnič ob zatonu življenja, ko je z vso silo podprt nastanek

Države in pozneje Kraljevine SHS in ji pripisal previdnostni pomen, spremenil osnovna torišča svojega razmišljanja, vendarle bližji zanikanju kot pritrditvi. Gotovo so dramatično spremenjene razmere, ko se je svet z začetka devetdesetih let 19. stoletja domala povsem porušil po viharju prve svetovne vojne, zahtevale svoj davek. O nekaterih značilnosti svojih metod iz preteklosti je nedvomno podvomil tudi Krašivec sam. A izpostavljanje skoraj nepremostljive razlike med Mahničem »nekoč« in »danes«, ki je narekovala prenekateri posmrtni zapis, v glavnem ni bilo upravičeno. Je pa marsikomu zlahka ušla odločilna podrobnost, kako visoko je škof postavljal vrednost »svobode

Cerkve«. V sorazmerno udobnih pogojih avstrijskega državnega cerkvenstva mnogi katoličani njegove skrbi niso delili, zato se jim je obrat od Avstrije do Karadjordjevićeve monarhije pri njem lahko zdel presenetljiv.

S svojo radikalno kritiko avstrijskih postjožefinskih postulatov odnosa do Cerkve je Mahnič zanimivo izhodiče primerjalnih študij v širšem habsburškem okviru v prihodnje. Predvsem bi ga bilo potrebno postaviti ob bok za avstrijske razmere bržkone značilnejšim tipičnim cerkvenim knezom, zlasti v narodnostno in jezikovno mešanih okoljih, denimo na Štajerskem, Koroškem ali v čeških deželah.

ECCE QUOMODO MORITUR IUGOSLAVUS: DEATH, FUNERAL AND LEGACY OF THE BISHOP ANTON MAHNIČ

Aleš MAVER

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: ales.maver@um.si

Dejan JUHART

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: dejan.juha@gmail.com

Janez OSOJNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: janez.osojnik1@um.si

SUMMARY

Anton Mahnič, the bishop of Krk, who died in December 1920 in Zagreb, was mourned after his death particularly as a great champion for the South Slavic cause. His funeral, held in Zagreb, transformed itself to a great manifestation of Yugoslavism. Even former Mahnič's opponents from the liberal political camp lauded bishop's alleged martyrdom under Italian occupation of Krk in service of Serbs, Croats and Slovenes. All this seemed to stand in a sharp contrast to Mahnič's reputation as Austrian legitimist and champion of Latin liturgy. But our paper shows that the alleged »conversion« of the bishop to the South Slavic state actually didn't happen. The seeming U-turn was already rooted in his decisive criticism of Austrian ecclesiastical politics, embodied for him in Josephinist models, developed during the late 18th century and modified many times during the 19th century, but never completely abandoned. Mahnič realized more than other Austrian or Slovenian bishops that a close link between the Church and state almost inevitably leads to a situation, where Church finds herself controlled by unfriendly forces. Thus, the departure from the Habsburg framework seems to be even easier for Mahnič than for colleagues, e. g. bishops Jeglič or Napotnik. On the other hand, the bishop of Krk himself expressed some light criticism of his own methods from the earlier part of his career, but otherwise he didn't abandon cornerstones of his thought. He also advocated for provincial autonomy of the regions inside the new South Slavic kingdom, what puts him in a marked contrast to the Maribor professor Franc Kovačič, who was, like Mahnič, also a great champion of the South Slavic unification.

Keywords: Anton Mahnič, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Krk, legitimism, Josephinism, Catholic movement in Slovenia and Croatia

VIRI IN LITERATURA

- + Vladika dr. Anton Mahnič (1920):** + Vladika dr. Anton Mahnič. Slovenski narod, 53, 289, 2.
- Bajc, G. & M. Matjašič Friš (2019):** Prednosti Italije pri zasedbi Julisce krajine ob koncu prve svetovne vojne. *Acta Histriae*, 27, 3, 513–532.
- Bajc, G. (2018):** Internments after the First World War. The Case of Women in Northern Adriatic, 1918–1920. *Acta Histriae*, 26, 4, 1017–1040.
- Banac, I. (2013):** Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti. Zagreb, Profil.
- Batič, M. (2018):** „Zones More Related to Immortal Splendor of Glory“: Italian War Memorials and Commemorative Practices in Venezia Giulia (1918–1922). *Acta Histriae*, 26, 4, 1063–1086.
- Benedik, M. (1990):** Mahničevi pogledi na Jugoslavijo. V: Škulj, E. (ur.): Mahničev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 127–133.
- Bruckmüller, E. (2007):** Österreich – eine »katholische« Nation? V: Altermatt, U. & F. Metzger (ur.): Religion und Nation. Katholizismen in Europa des 19. und 20. Jahrhunderts. Stuttgart, W. Kohlhammer, 69–94.
- Cankar, I. (1976):** Zbrano delo. Petindvajseta knjiga. Politični članki in satire; Govori in predavanja. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Dolinar, F. M. (1988):** Skrb za prenovo Cerkve v ljubljanski škofiji. Škulj, E. (ur.): Missiev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 123–134.
- Downs, L. L. (2018):** »The Most Moderate Italianization?« Social Action and Nationalist Politics in the North-Eastern Adriatic Borderlands (1919–1954). *Acta Histriae*, 26, 4, 1087–1102.
- Friš, D. (2018):** Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar. *Studia Historica Slovenica*, 18, 1, 191–216.
- Grgec, P. (1921a):** Poslednji dani biskupa Mahniča. Čas, 15, 261–263.
- Grgec, P. (1921b):** Smrt prognanika. Čas, 15, 258–261.
- Griesser Pečar, T. (2020):** Prvo povojsko leto v Evropi in svetu. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 335–358.
- Jegličev dnevnik (2015):** Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja. Celje, Mohorjeva družba.
- Kačičnik, A. (2007):** Kovačičeva življenjska pot. Bogoslovni vestnik, 67, 2, 175–191.
- Kerže, I. (2019):** Mahničeva estetika in literarna kritika. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Klabjan, B. (2018):** Borders in Arms: Political Violence in the North-Eastern Adriatic after the Great War. *Acta Histriae*, 26, 4, 985–1002.
- Kolar, B. (2019):** Novi izzivi in naloge za Cerkev po koncu prve svetovne vojne na socialnem področju. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 575–598.
- Kovačič, F. (1920):** Narodnostno načelo in mirovna konferenca. Čas, 14, 137–157.
- Mahnič, A. (1912):** Več luči! Iz »Rimskega katolika« zbrani spisi. Ljubljana, Katoliško tiskovno društvo.
- Mahnič, A. (1918):** Jugoslovanstvo in katolicizem. Slovenec, 46, 126, 1.
- Mahnič, A. (1920):** Pismo Mahničeve dijaštvu. Čas, 14, 287–290.
- Matjašič Friš, M. (2009):** Dr. Franc Kovačič – ustanovitelj in sodelavec revije *Voditelj* v bogoslovnih vedah. *Studia Historica Slovenica*, 9, 2/3, 615–632.
- Matulić, M. & A. Juretić (1921):** Veliki svečenik naroda svoga. Čas, 15, 252–258.
- Maver, A. & D. Friš (2018):** Iudica me, Deus. Duhovniki v politiki na Slovenskem ter v srednji Evropi v prvi polovici 20. stoletja in Anton Korošec. *Acta Histriae*, 26, 1, 109–126.
- Maver, A. (2020):** Med cesarjem in kraljem. Lavantinski knezoškof Mihael Napotnik v letu 1918 in po njem. *Acta Histriae*, 28, 4, 661–678.
- Mithans, G. (2017):** Jugoslovanski konkordat. Pacem in discordia ali jugoslovanski »kulturmampf«. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Mithans, G. (2020):** Religious Communities and the Change of Worldviews in Slovenia (1918–1991): Historical and Political Perspectives. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 30, 3, 415–434.
- Pelikan, E. (1997):** Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Maribor, Založba Obzorja.
- Perovšek, J. (2018):** Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani. *Studia Historica Slovenica*, 18, 2, 421–442.
- Perovšek, J. (2019):** Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen zgodovinski pomen. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 369–398.
- Perovšek, J. (2020):** Politični položaj na Slovenskem leta 1919. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 359–394.
- Pilepić, A. (1921):** Iz Mahničeva života. Čas, 15, 225–237.
- Pirc, J. (1990):** Rimski katolik in ločitev duhov. V: Škulj, E. (ur.): Mahničev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 109–126.
- Podbersič, R. (2017):** Cerkev na Primorskem in Londonski pakt 1915. *Acta Histriae*, 25, 4, 1015–1028.
- Podbersič, R. (2018):** Od porazov do zmag z božjo pomočjo. Goriška duhovščina in leto 1917. *Studia Historica Slovenica*, 18, 3, 717–735.
- Pogreb škofa dr. Mahniča (1920):** Pogreb škofa dr. Mahniča. Slovenec, 48, 289, 1.

- Rahten, A. (2009):** Poseg Franca Kovačiča v razprave med slovenskimi monarhisti in republikanci. *Studia Historica Slovenica*, 9, 2/3, 651–668.
- Rahten, A. (2016):** Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla. Celje, Celjska Mohorjeva družba
- Rahten, A. (2020):** Koroška po plebiscitu: revanšizem, revizionizem in pregni v poplebiscitnih mesecih. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 565–595.
- Repe, B. (2019):** Evropa in svet ob koncu Velike vojne. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 493–517.
- Rumpler, H. (1997):** Eine Chance für Mitteleuropa: Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie. Wien, Ueberreuter.
- Sattner, H. (1921):** Na otok Krk. Čas, 15, 244–247.
- Smolik, M. (1990):** Glagoljaštvo v luči cerkvenih dokumentov.« V: Škulj, E. (ur.): Mahničev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 263–274.
- Srebrnič, J. (1920):** Biskup dr. Anton Mahnič. *Slovenec*, 48, 294, 3–4.
- Srebrnič, J. (1921):** Metoda Mahničevega javnega nastopa. Čas, 15, 204–224.
- Svoljšak, P. (2018):** Between Two Fires: Austrian and Italian Political Violence in the Austrian Littoral 1914–1918. *Acta Histriae*, 26, 4, 1003–1016.
- Šarić, I. (1921):** Žalobni govor biskupa Ivana Šarića. Čas, 15, 264–267.
- Torkar, B. (2019):** Vittorio Veneto: zadnja italijanska ofenziva na reki Piavi leta 1918. *Studia Historica Slovenica*, 19, 3, 737–760.
- Ušeničnik, A. (1920):** Od biskupa Antona Majniča. Čas, 14, 281–286.
- Valjan, V. (2010):** Franjevački samostan u Gučoj Gori. *Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 150. obljetnice samostana u Gučoj Gori. Guča Gora, Franjevački samostan Guča Gora; Sarajevo, Kulturno povjesni institut provincije Bosne Srebrenе*.